

GYVIEJI ARCHYVAI

Petro Kaziulionio užrašai

...kas yra karas, prieš 77 metus įsiveržęs ir į Senąją Varėną...

Senoje Varėnoje gyveno nemažai žydų tautybės žmonių šeimų. Vokiečiams užėjus, netrukus žydams buvo įsakytą prisisegti prie krūtinės ir nugaros šešiakampes geltonos spalvos Dovydo žvaigždės ir viešose vietose be jų nesirodyti. Jie buvo varomi į priverčiamus darbus kelių priežiūrai ir remontui. Karinės technikos ir autotransporto eismas buvo labai intensyvus, asfaltų nebuvo. Kad nesuirtų ir neišmūšytų duobių, kelius vos spėdavo žvyruoti. Jauni ir stiprūs vyrai arkliais kinkytai vežimais, ginkluotos sargybos lydimi, buvo nuvežami „darbams“ į Alytų ir paliekami. Jie iš ten jau negrįždavo. Kiek vėliau visos jų šeimos buvo suimtos ir keletui dienų suvarytos į sinagogą – jų maldos namus. Tėnai ginkluotos sargybos buvo saugomi ir neišleidžiami. Buvo tvirtinama, kad tuo metu tarybiniai karo belaisviai iš vokiečių komendantūros (ji buvo Glūko sanatorijoje) poligono miške iškasė du ilgus ir gilius griovius sušaudytiems laidoti. Mūsų kaimynas Petras Palevičius pasakoja, kad jis su šeima tuo metu buvę savo sudegusioje sodyboje ir matę, kai, prieš atvarant sušaudymui žydų koloną, iš miestelio, masakuodamiesi nuo kelio, pro Naujaukyčio kaimą, per mūsų negyvenamos sodybos kiemą ir klūonieną, Merkinės plentą, „magazinų“ iškasas į poligono mišką nuskubėjo juodomis uniformomis ginkluoti žmonės. Manoma, taip buvo rengiama vokiečių apsuptyje pasala, kad iš sušaudymo vietos niekas nebūtų galėjęs ištrukti.

Varomą žydų vyrų koloną aš su Petru Diminavičiumi, apsauginiu nuo plento nubaidyti, stebėjome iš už Pilio Juliaus tvoros kampo. Koloną lydėjo lietuvių kariuomenės uniforma aprengti kareiviai, kinkytai vežimais vežė nepačiančius. Iš paskos lyg kontrolieriai trimis motociklais su priekabomis važiuojo vokiečių pa-

lyda. Valandai nepraėjus, poligono miškas aidėjo nuo šautuvų šūvių tratėjimo. Šito niekas nesitikėjome.

Kai varė moteris su vaikais, artyn nėjome, stebėjome iš toliau. Jų kolona buvo žymiai didesnė. Po kurio laiko mišku atsklido daugiabalsis, skardus, šiurpą keliantis moterų riksmas. Matyt, pamatė, kur ir kam jas atvarė. Netrukus su tratėjo tokie patys šautuvų papliūpų šūviai.

Rajono centro – II Varėnos – vietinių nebuvusių gyventojų tvirtinimu, visi žydų tautybės gyventojai (čia jų gyveno ne kiek ne mažiau) buvo nuvaryti į I Varėną prie savo tėvynaitių ir kartu su jais sušaudyti šiame poligono miške, dvejojant padidinę kapaviečių skaičių – iki 360.

Pavakary iš darbų susiję kaimynai aptarinėjo šias prietrenkiančias žinias. Tuo keliu namo vežusį vežimą dobilų iš valakų senį Lapurką pasmerkė tuosius lydėjęs kareivėlis paklausė, ar geri užaugo dobilai? Šis atsakė, kad geri ir, už tai Dievui padėkojęs, paklausė kareivėlio: „Kur jūs juos varote?“ Atsakė: „Pas Abraomą, tėvuk, pas Abraomą“. Atsakymas apstulbino, bet kol šaudymas neįsigirdo – nepatikėjo. Pas Antaną Jakelevičių gyvenamąjį plotą nuomojo Abramkė. Jo dukrelė šiuose namuose buvo sava, žaidė su šeiminių vaikais. Nepaisydama vokiečių palydos grasinimo, šeiminkas prašė ir stengėsi pasiimti Abramkės dukrelę. Palyda jį atstumdavo ginklais. Neįstengė pasiimti mergaitės.

Vėliau žmonės kalbėjo, kad vokiečių raginami kareivėliai „darbavosi“ čeksėdami šautuvų spynomis, o vokiečiai savo fotoaparatais juos ir jų „darbą“ fotografavo.

Minėjau, kad vokiečiai vieno savo kareivio gyvybę buvo

įvertinę šimtu kitos tautybės žmonių gyvybių. O tai vietiniams gyventojams reiškė, kad vokiškasis okupantas, nesvarbu, kokią nusikaltimą ar piktdarystę sąmoningai ar nesąmoningai padarytų, jį skriausti, keršyti ar atsilyginti tuo pačiu nevalia! Žinoma, jų priešinkai – partizanai, pogrindininkai, patriotai – tam tikrų sąlygų nepaisė. Tvirtinama, kad dėl tokio nepaisymo nukentėjo Pirčiupis, nebuvo atsižvelgta į nekaltus.

Anuo metu, laidojant žuvusius raudonarmiečius, jų nesurinktus ilgavamzdžių šautuvų niekas nesisavinio ir neslapstė. Bet prie žuvusiųjų radę revoliuotus (naganus) kai kurie laidotojai toliau juos numesdavo ar užmaskuodavo, kad vėliau, kai nebus pavojaus nuo vokiečių, susirastų. Kažkelintą dieną toki numestą radau ir aš. Pradžioje išsinešti bijojau – paslėpiau. Vėliau su ginklu ėjau ir į laukus arti, ir ganyti. Ir savijauta kitokia – ne kaip vaikėzo, o kaip suaugusio!

Glūko miške vokiečiai su karo belaisviais buvo išardę visus pušinius tarybinės kariuomenės reikalams statytus pastatus, į lauko plotą suvežę ir susandėliauę. Sienojai su jų priedėliais buvo įvairaus dydžio, sausutėliai, geresnių malakų žiemos metu miške nesurasti. Jie buvo nesaugojami, žmonės pamanė, kad čia sukrautas jau nereikalingo kariuomenės lagerio turtas, be to, jis tik dar statybos ir remonto reikalams. Tad žmonės pradėjo sienojus vežtis, o vokiečiai pradėjo tikrinti. Tėvas, apie tai nežinojęs, paliepė ir man nuvažiuoti rogemis ir parsivežti medienos. Kai nuvažiuojęs baigiau jos prisikrauti, į sandėlį iš Antakalnio dar atvažiuojo Jonas Oškutis, Stasys Karpavičius ir Levankos Viktoras. Važiuoju atgal. Žiūriu, atjoja vokiečiai su šautuvu už nugaros. Stabtelėjau praleisti. „Moen!“, sveikinuosi. „Moen“, atsako ir nurodo: „Nah komendantur“.

Supratau: važiuoti į komendantūrą sanatorijoje. Privažiuoju Margo tilto kelių sankryžą ant kalno, svarstau, kur pasukti, kol pasigirdo triukšmas. Viskas vėlu. Vertinamą ir labai reikalingą namuose įrankį – kirvį – išmetu prie medžio į sniegą, grįždamas pasiimsiu. Važiuoju į komendantūrą, ji netoliese. Vokiečiai prijojęs tai vieno, tai kito arkliai savo vytniu per nugarą sušeria. Prijojęs artyn ir manajam kuinui sudrožia per nugarą. Atvijo prie sanatorijos virtuvės. Prie jos vaikštinėja karo belaisviai. Apspūtę gulintį arklį, lupa nuo jo odą, mėsinėja. Praeina vienas kitas vokiečiai. Vienas, vy-

tinį suėmęs, kažką sako, o aš stengiuosi suvokti, ką, bet nesuprantu. „Neferstein“, sakau. „Neferstein farfluhter!“ – užrėkė ir kad šers man, kaip arkliai, tuo trumpu vytniu į žeminę kepurę ant mano galvos – net „suzvanijo“, ir dar užsimojo. Mikliai sprunku, jis su arkliai – iš paskos. Už galvos sušvilpia vytnis, bet nepasiekia. Galvoje ne tik skamba, bet ir skauda, pinasi mintys: pavys, užkaupos! Belaisviai sustoję žiūri, kuo čia baigsis. Toptelėja mintis: palįsiu po savo arkliai ir pilsiu iš nagano į persekiotoją! Ne, sulaiko kita mintis – už tai ne tik šituos belaisvius iššaudys, bet ir Glūko kaimo neužteks. Varėnoje žmonės rink... Gal jo pyktis praėjo, sustabdė arklį, neveja. Vokiečiai, mane stumtelėdamas ir paragindamas reikliau „šnel“, nuvedė į komendantur laukiamąjį. Iškviesta atvažiuojo Varėnos policija. Liepė važiuoti į nuovadą. Stabtelėjęs pasiemiau kirvį. Policijos nuovadoje išsiaiškino. Nežinau, kokio „prikabumo“ policija buvo kitur Lietuvoje, bet mūsų vietinė vokiškam okupantui nelabai patikavo. Išpėdavo jaunimą apie šaukimus darbams Reicho darbo tarnyboje, apie mobilizacijas į jų kariuomenę ir ruošiamas gaudynes už nepaklusumą. Štai ir dabar „stato“ protokolus, kvochia ir moko, kaip reikia sakyti, kad nebūtume pakaltinami. Dėl manęs, nepilnamečio, sau galvos nesuko. Vadovaudamasis tais protokolais, Eišiškių teismas man „davė“ du metus „lygtinai“.

O mano naganą tėvas aptiko, konfiskavo, ir baigtos kalbos. Ir jam tas ginklas netrukus pravertė.

Vokiečiai paskelbė arkliai ir vežimų mobilizaciją nusiaubto Ukrainos žemės ūkio poreikiams, iš kurio tikėjosi sau turėti daug naudos. Valsčiaus valdyba buvo įpareigota reikiamai talkininkauti jos įvykdymui. Aikštėje prie kapinių, Užumelnijėje, kiekvienam savininkui reikėjo pakinkytu į vežimą arkliai pervaziuoti riste. Šis nemalonumas buvo visiems vienodas. Išvengtį jo ar slėptis už kitų pečių nebuvo galima ir negarbinga prieš kitus rizikuojančius. Reiklį vokiečių komisija atidžiai stebėjo ir nurodinėjo – kieno imti arkliai, kieno vežimą. Dėl arkliai nebijojo. Į jį ir dėmesio netikėjo. Bet į stiprų vežimą, kalvio Abromo įkaustyją, nuo pusės „finišo“ pradėjo rodyti. Mobilizavo. Argi gali žemdirbys išsiversti be vieno sudeginto, dabar vėl kito prarasto kinkomo vežimo? Pas vietinius tėvas gavo priekinius ratus,

kažkur kaime aptiko ir užpakalinius su ašimi. Bėda ta, kad pinigai – vokiečių ostmarkės ir tarybiniai červoncai, kurių buvo galima pasiskolinti – neturėjo paklausos. Reikėjo ką įsigyti mainais: duok kostiumą, palta, „čebatus“, gerą laikrodį, rankines girnas grūdams malti, auksinę monetą ar dar kai ką vertingą ir reikalingą.

Štai naganas ir tiko viliojančiu priedėliu kaip „dar kai kas“. Ypač kaime neramiais laikais.

Marija Palevičienė (Aniceito) pasakoja: „Susirgo mano dukrelė Miliūtė (Emilija). Apžiūrėjęs Alytaus daktaras paliko ją gydyti ligoninėje. Kai pasveiko, nuvažiuoju parsivežti. Užklupo 1941 metų karas. Alytaus mieste dūmai, panika. Toliau neveža. Miesto pakraščiais stengiuosi nueiti į ligoninę, nes ir ji buvo miesto pakraštėje. Susidūriau su įpykusiais vokiečiais, nežinia kur triukšmingai varančiais civilijų vyrų būrelius. Nemokėdama jų kalbos, negalėjau paaiškinti, kokiais reikalais čia atvykau iš Varėnos. Įsuko ir mane su jais. Tuojau įsitikinau, kad būti ir nesiaiškinti. Spyriojančiams ir norintiems pasiaiškinti negailėstingai tvoja savo kaustytai šautuvais arba grėsmingai ketina, irzliai šūkiuodami, užtvoti.“

Atvarė ir visus veidais sustatė prie didelės daržinės sienų. Visų rankos pakeltos: vienu ant galvos, kiti jomis sienas „glosto“ atsirėmę. Pastatė tarp vyrų ir mane, glostau ir aš. Nuošaliau už mūsų stovi nejudanti vokiečių kareivių vora su atstatytai į mus ginklais. Ką jie čia darys, stengiuosi išspėti. Užklausa kaimyną – tas dėbelėjo ir tyli. Vokiečiai erzaluoja, šaukia ir prasideda reti sausi šūviai lyg storą šaką laužytų: traikšt, traikšt, traikšt. Po šitų: pykšt, pykšt, pykšt... Pasuku galvą į tą pusę. Vyrai galiūnai prie sienos virsta. Vokiečiai prieina ir į juos šaudo. Kitas eina ir šaudo į nugriuvusius. Sugniaužė širdgėla: „Vaikeliai, mano mielieji! Jus keturis palikau namuose. Miliūtė netoliese, nenuėjau iki jos, va kur aš patekau!...“ Įkniubiau veidą į rankas. Traikšt, traikšt, pykšt, pykšt – artėja budeliai prie manęs.

„Kinder!“ – šaukia už nugaros. „Kinder!“ – rėkia reikliau ir dar kažką. Baksnoja per nugarą. Atsisukau. Budelis rodo į kelerių metų išsigandusią, prie manęs stovinčią mergytę ir turbūt klausia, ar ji mano. Pagailo man jos lyg našlaitės – negi ji glausis prie nepažįstamų dėdžių... Nesąmoningai linktelėjau galva. „Vek!“ – ir nurodo eiti. Kojos neklauso.

„Vek“ – nuvaro nuo sienos. Ir vėl sausi „traikšt, traikšt“ už nugaros. Praeinu pro vokiečius – ir mergytę su manimi. Nuėjau truputėlį, žiūriu, kad jau viena einu. O mergytės nėra – dingo! Taip ir nesusipėjau sužinoti, kieno ji buvo – ta, mažoji mano išgelbėtoja.

Už ką jie šaudė tuos žmones? Iš alytiečių sužinojau, kad iš rugių lauko kažkas įvokietį šovė ir ji nukovė! Štai toks jų reagavimas ir atpildas. Mažai tikėtina, kad jį pateko pats kaltininkas. Prie tos daržinės buvo sušaudyta 40 žmonių.

Tešynys. Pradžia Nr. 45

Redakcijos prierašas.

Šiuos ir kitus Petro Kaziulionio atsiminimus apie 1939–1949 metų įvykius Senoje Varėnoje ir jos apylinkėse (kurios dar tęsime) labai teigiamai įvertino dabar jau šviesaus atminimo habilituota humanitarinių (istorijos) mokslų daktarė Regina Žepkaitė, parengusi knygą „Varėna istorijos kelyje“ ir joje publikavusi kai ką iš p. Petro atsiminimų.

Štai ką apie P. Kaziulionio atsiminimus hab. dr. R. Žepkaitė rašė 2002 metų birželio 5 dienos „Atsiliepime“ (žr. faksimilę):

„Atsiminimuose aprašomi 1939–1949 metų įvykiai Varėnoje.“

Nemažai dėmesio paskirta Lenkijos kariuomenės, valdžios atstovų, lenkų tautybės gyventojų pasitraukimui, Lenkiją puolant nacistinės Vokietijos kariuomenei 1939 m. rugsėjo mėn.

Skausmingiausias tekstas paskirtas autoriaus Motinos – Veronikos Kaziulionienės žūčiai 1941 m. birželio 24 d. Aprašytos jo pastangos išaiškinti Motinos žudikus, jų nevaisinga pabaiga, ypač žeidusi šeimos jausmus, kėlusį protestą prieš valdžios organų atsiribojimą nuo problemos sprendimo.

Daug vertingos faktinės medžiagos apie 1941 m. birželio mėn. prasidėjusio karo įvykius Varėnos apylinkėse, kiek jie lietė vietos gyventojus. Yra vertingos medžiagos apie sovietinės armijos grįžimą 1944 m., po to sekusias deportacijas, gyventojams padarytas skriaudas.

Labai vertinu autoriaus pastangas sudaryti iš Senosios Varėnos į Sibirą išstremtų žmonių vardinius sąrašus, sunaikintą turtą.

Autorius atliko be galo sunkų ir sudėtingą darbą. Jo atsiminimai kaip kompetentingas šaltinis niekur neskelbtiems įvykiams pažymėti gali būti panaudoti rašant Varėnos istoriją. Tokius atsiminimus vertėtų ypač branginti ir saugoti Varėnos visuomenei.

Parengė
Diana ZUBAVIČIENĖ

Atsiliepimas
apie Petro Kaziulionio, gv. Varėnoje, Savanorių g. ■■■, atsiminimus „Senoji Varėna. Karai, įvykiai, okupacijos, netektys ir jos žmonių likimai“.

Atsiminimuose aprašomi 1939 – 1949 metų įvykiai Varėnoje. Nemažai dėmesio paskirta Lenkijos kariuomenės, valdžios atstovų, lenkų tautybės gyventojų pasitraukimui, Lenkiją puolant nacistinės Vokietijos kariuomenei 1939 m. rugsėjo mėn.

Skausmingiausias tekstas paskirtas autoriaus Motinos – Veronikos Kaziulionienės žūčiai 1941 m. birželio 24 d. Aprašytos jo pastangos išaiškinti Motinos žudikus, jų nevaisinga pabaiga, ypač žeidusi šeimos jausmus, kėlusį protestą prieš valdžios organų atsiribojimą nuo problemos sprendimo.

Daug vertingos faktinės medžiagos apie 1941 m. birželio mėn. prasidėjusio karo įvykius Varėnos apylinkėse, kiek jie lietė vietos gyventojus. Yra vertingos medžiagos apie sovietinės armijos grįžimą 1944 m., po to sekusias deportacijas, gyventojams padarytas skriaudas.

Labai vertinu autoriaus pastangas sudaryti iš Senosios Varėnos į Sibirą išstremtų žmonių vardinius sąrašus, sunaikintą turtą.

Autorius atliko be galo sunkų ir sudėtingą darbą. Jo atsiminimai kaip kompetentingas šaltinis niekur neskelbtiems įvykiams pažymėti gali būti panaudoti rašant Varėnos istoriją. Tokius atsiminimus vertėtų ypač branginti ir saugoti Varėnos visuomenei.

Autoriaus sutikimu jie buvo panaudoti rašant Varėnos istoriją „Varėna istorijos kelyje“.

Regina Žepkaitė
Habituota humanitarinių (istorijos) mokslų daktarė Regina Žepkaitė

Varėna,
2002-06-05